

PROBLÉMY KVALIFIKACE PRACUJÍCÍCH V ZEMĚDĚLSVÍ

L. ZÁBRAHOVÁ

V průmyslově vyspělých zemích světa se problematika kvalifikace pracujících dostává stále více do středu pozornosti. Ve výrobním procesu působí jako výrazný inovační faktor, nabývání a uplatnění kvalifikace tvoří významnou součást socializačních procesů jedinců; nástup vědeckotechnické revoluce podmiňuje i předpokládá cílevědomé přeměny kvalifikačních struktur celých oborů.

Zvláštní charakter mají přeměny kvalifikačních struktur v moderním zemědělství. Zvláštnosti zde vyplývají především z biologického charakteru výroby a z odlišných sociálně ekonomických zemědělských systémů, ať již jde o velkovýrobní podniky kapitalistické nebo socialistické nebo rodinné farmy. V důsledku těchto zvláštností jsou možnosti srovnávací analýzy mezi jednotlivými zeměmi daleko obtížnější než v kterémkoli průmyslovém odvětví. To se projevuje jak v profesionální, tak i v vzdělanostní skladbě kvalifikačních struktur jedinců, podniků i celých odvětví.

Při pokusu o sledování kvalifikační struktury v zemědělství se objevují celé bílé plochy i v tak základních údajích, jako jsou oficiální statistiky. Např. ve statistických údajích, které vydává Food and Agricultural Organization je velmi detailně zachyceno v jakém množství a jaké zemědělské kultury se v jednotlivých zemích pěstují, ale o tom, kteří lidé, s jakou kvalifikační strukturou je pěstují, není zmínka. Rovněž v materiálech z jednotlivých západních zemí se objevuje především věcná stránka zemědělské problematiky. Údaje, týkající se lidského činitele, se většinou soustřeďují pouze na počet pracovních sil, popřípadě věkovou strukturu, poměr stálých pracujících a pomáhajících, mužů a žen, vlastníků a námezdně pracujících.

Určité náznaky o kvalifikační struktuře poskytují některé údaje o školním vzdělání. Další materiály otevírají pouze možnost hypotetických úvah na základě porovnání takových faktorů, jako je vývoj počtu osob činných v zemědělství, technický rozvoj zemědělství a zemědělská produkce. Z uvedených důvodů je proto prakticky nemožné kvantifikovat kvalifikační strukturu v zemědělství a porovnat ji u srovnatelných průmyslově vyspělých kapitalistických zemí.

Rovněž s pokusem o komparaci zvláštností kvalifikačních struktur v zemědělství a průmyslu ČSSR jsou spjaty četné obtíže projevující se v nekomplexnosti a velmi časté nesrovnatelnosti statistických údajů. Komplexnější porovnání kvalifikačních struktur v obou odvětvích by předpokládalo určitou kvantitativní analýzu stupně rozvoje práce v průmyslu a zemědělství a porovnání úrovně v obou odvětvích nejen z hlediska věcných činitelů výroby, ale i z hlediska lidského činitele. Specificky sociologický aspekt by vyžadoval také studie o vlivu a podílu kvalifikace na tvoření osobnosti, v mikrostruktuře i makrostruktuře zemědělství a průmyslu apod.

Z naznačené problematiky vyplývá, že orientace na hlubší kvantitativní i kvalitativní analýzu kvalifikačních struktur by vyžadovala založit (vytvořit) v odpovídajících institucích předpoklady ve vypracování systému a soustředování potřebných údajů. Tento systém by mohl být jedním z elementárních předpokladů objektivní vědecké analýzy kvalifikačního rozvoje lidí v různých sférách společenské práce. Systematický přístup ke zkoumání kvalifikační struktury jedinců i sociálních skupin by vyžadoval rozsáhlý týmový výzkum. Na spolupráci různých vědních oborů by bylo možno sjednotit hlediska a upřesnit samu kategorii kvalifikace, kterou různé vědní obory definují přirozeně dosti odlišně.

Vytvoření komplexních předpokladů kvalifikačního rozvoje člověka a seberealizace jeho kvalifikační a osobnostní struktury v procesu práce, zejména v tak spe-

cifickém výrobním odvětví, jakým je zemědělství, by vyžadovalo vytvoření komplexního systému analýzy kvalifikační struktury pracovních funkcí (potřeb práce) a jemu adekvátní systém zkoumání kvalifikační struktury pracujících. Při vytváření těchto systémů by bylo možno navázat na pokusy brněnské sociologické školy z prvních let po druhé světové válce, spjaté s využitím analytické i analyticko-komparativní metody; dále pak na zkušenosti analytických metod zkoumání práce používaných v zahraničí i u nás.

Potřeba dynamického rozvoje socialismu jako vpravdě lidského společenského systému a vytváření přístupu k vědeckotechnické revoluci přímo volá po zahájení komplexního vědeckého výzkumu této problematiky s uplatněním hledisek rozvoje člověka v procesu práce, a tím i rozvoje práce samé. Komplexní přístup by umožňoval vytvořit vědecké předpoklady i pro intenzivní překonávání společenských nerovností ve výrobních a pracovních podmínkách spjatých se staletým odlišným vývojem průmyslu a zemědělství a tím by i umožňoval vytvářet rovné společenské předpoklady rozvoje a seberealizace lidí v těchto odvětvích. Hloubka problémů spjatá se zaostáváním československého zemědělství a zejména jeho věkové a kvalifikační struktury je dostačujícím odůvodněním pro jejich řešení.

ZVLÁŠTNÍ PŘEDPOKLADY V ČESKOSLOVENSKÉM ZEMĚDĚLSTVÍ

Struktura výrobních sil historicky vzniknuvší v československém zemědělství, v zemi průmyslově vyspělé, při porovnání s jinými průmyslově vyspělými zeměmi se vyznačovala relativně hlubokým zaostáváním výrobních sil v zemědělství již před druhou světovou válkou i na počátku socialistických přeměn. Do socialistického vývoje a nastupující zemědělské revoluce ve světě vstupovalo československé zemědělství oproti průmyslu silně poznamenáno touto úrovní výrobních sil.

Při porovnání některých faktorů úrovně výrobních sil v zemědělství a průmyslu v r. 1930 stupeň koncentrace a vybavenosti vyjadřuje několikanásobně nižší úroveň výrobních sil v zemědělství. Průměrný počet činných na jeden závod vyjadřuje poměr 7 : 2, tzn., že je třiapůlkrát nižší než v průmyslu. Úroveň technického vybavení práce, vyjádřená průměrným počtem HP na jednu činnou osobu, vyjadřuje poměr 2,5 : 0,2, tzn., že je dvanácpůlkrát nižší v zemědělství než v průmyslu. Nízké vybavení práce v průměrném počtu HP na jeden závod je pak vyjádřeno poměrem 17,5 : 0,5, tzn., že v zemědělských závodech je třicetpětkrát nižší než průměr v průmyslu. Úroveň věcných činitelů výrobních sil tak podstatně ovlivňuje i úroveň člověka jako pracovní síly. Tím byly vytvořeny i předpoklady a možnosti vývoje kvalifikační struktury v zemědělství. Na rozdíl od průmyslu převládá v zemědělství univerzální povolání - zemědělec.

V podmínkách převládajícího malovýrobního hospodářství základním předpokladem pro vykonávání povolání zemědělce bylo vlastnictví nebo držba půdy, zatímco předpokladem pro vykonávání určitého řemesla byla již od středověku několikaletá odborná příprava zahrnující jak učňovská léta, tak výrobní praxi u mistra. Na rozdíl od řemeslníka nebo kvalifikovaného dělníka, který musel tradičně osvědčovat svou kvalifikaci jako úroveň poznatků, schopností a dovedností, která byla posuzována cechy, živnostenskými svazy a učňovskými školami, ve vlastním převládajícím zemědělství (vyjímaje některé specializované obory) tímto „osvědčením“ byla držba půdy. Zvyšování kvalifikace, přesahující tento rámec, v odborných zemědělských školách, záviselo plně na subjektivních možnostech a subjektivní volbě rolníků. Tuto úroveň výrobních sil i výrobních vztahů plně přejímá nastupující socialismus.

Pozemková reforma po druhé světové válce jako předpoklad těchto přeměn v podstatě zachovala počet zemědělských závodů a provedla přesuny uvnitř jednotlivých velikostních skupin. K relativně největšímu zvětšení jak počtu závodů, tak i celkové výměry dochází u velikostních skupin do 2 ha, kde jde v podstatě

o rozdrobení zemědělské půdy parcelací a přiděly kovoroelníkům a stavoroelníkům. Velikostní skupina od 2 do 5 ha se zmenšuje a vzrůstá velikostní skupina od 5 do 20 ha. Značný úbytek závodů podle rozlohy půdy je ve skupině do 50 ha, v níž dochází k dalšímu rozdrobení půdy mezi drobné a střední rolníky. Kategorii nad 50 ha tvoří v r. 1949 půda státní, kde dochází k soustředění do větších celků. S výjimkou státního sektoru vede pozemková reforma k dočasnému prohloubení roztržitosti zemědělských hospodářství.

Zvláštností československého zemědělství na rozdíl od evropských socialistických zemí a SSSR byla především velmi početná skupina závodů do 2 ha. Vlastníci těchto hospodářství byli většinou průmysloví dělníci. Přechod těchto hospodářství převážně do JZD byl jedním ze zdrojů nepříznivého ovlivnění sociální struktury JZD v tom, že přispěl k vysokému poměru počtu žen k počtu mužů.

Při respektování přínosu, který měla pozemková reforma pro socialistickou orientaci velké části rolnictva, byla zároveň tato skutečnost jednou z příčin, které po určitou dobu konzervovaly rozvoj zemědělství i tradiční postoje a orientaci empirického ovládání zemědělství rolníky.

Další součástí této problematiky tvoří analýza věkové struktury pracujících v zemědělství jako předpokladu pro rozvoj kvalifikace přímo z řad zemědělsky činného obyvatelstva. Z tab. I vyplývá, že klesající počet pracujících v zemědělství je doprovázen podstatným zhoršením věkové struktury. Jestliže nejsilnější věkovou skupinou před druhou světovou válkou byli pracující ve věku 20—29 let a v současné době tvoří nejsilnější věkovou skupinu pracující nad 50 let, vyplývá z toho, že jsou to přibližně titíž lidé (i vzhledem k administrativním zábránám odchodu těchto pracujících ze zemědělství, platným do nedávné doby). Přičemž současně kategorie 15—39 let jsou v celém tomto „stromu života“ početně nejslabší; ve svém souhrnu tvoří pouze třetinu všech pracujících, zatímco téměř jednu polovinu tvoří pracující nad 50 let. Z toho lze předpokládat, že u více než poloviny pracovníků v zemědělství je tak schopnost přizpůsobení se novým podmínkám značně omezena a perspektivně s ní nejde počítat vůbec, zejména ne pro mechanizované práce v zemědělství.

I když v poslední době došlo k určité stabilizaci v nejproduktivnější věkové skupině (21—50 let), ve skupině 50—60 k určitému snížení podílu této skupiny i ke zmírnění poklesu nejmladší věkové skupiny, jsou to pouze první a z tohoto hlediska zatím ještě ne příliš podstatné kroky. Jsou výsledkem opatření učiněných pro získání mladých lidí pro zemědělství, zvýšením hmotné zainteresovanosti a zlepšením sociálního zabezpečení, která vedla k určitému zmírnění ve zhoršení věkové struktury. Zároveň však vyjadřují skutečnost, že bez komplexních změn ve prospěch zemědělství zvnějšku i uvnitř, nebylo by možno v nejbližších letech očekávat v tomto odvětví podstatnější omládnutí „stromu života“. Jsou i důkazem toho, že bez řešení specifických sociálních problémů v zemědělství by velmi těžko mohlo dojít k jeho dalšímu rozvoji. I z tohoto aspektu se sám člověk a problémy jeho rozvoje stávají ústřední tematikou zemědělství. Nedocenení člověka jako rozhodujícího subjektu přeměn i v zemědělství se projevuje nezájmem mladých lidí o země-

I. Podíl věkových skupin činných v zemědělství v r. 1930 a 1965. — The proportion of the age groups in Czechoslovak agriculture in 1930 and 1965

Věkové skupiny	1930	1965
15—19 let	13,2	4,3
20—29 let	23,3	12,1
30—39 let	19,0	17,6
40—49 let	16,7	21,0
50—59 let	14,6	26,0
nad 60 let	13,1	19,7

dělskou práci i velmi nízkou vzdělanostní úroveň těch, kteří do zemědělství přicházejí.

Z těchto aspektů věková a vzdělanostní struktura dosavadních pracujících v zemědělství není předpokladem podstatného rozvoje kvalifikace z vlastních zdrojů zemědělsky činného obyvatelstva. Skutečnost, že struktura kvalifikace pracujících v zemědělství nebyla až do r. 1957—1958 celostátně sledována, je i výrazem podstatného nedocení funkce lidského činitele pro rozvoj zemědělských výrobních sil i řídicími institucemi státu. Porovnání úrovně československého zemědělství podle věcných kritérií neumožňuje vytyčit specifikum úrovně kvalifikace člověka jako pracovní síly, dává jen určitý obraz o celkové úrovni výrobních sil a tím zprostředkovaně o úrovni a struktuře kvalifikace.

Jedinečnou zvláštností československého zemědělství ve srovnání se všemi více méně srovnatelnými zeměmi, bez ohledu na sociálně ekonomické zřízení je ta skutečnost, že všechny tyto země v letech 1953—1954 a následujících, vysoko překračují předválečnou úroveň výroby, zatímco ČSSR v r. 1953 je 15 body pod předválečnou úrovní a od r. 1960 s určitými výkyvy v podstatě na této úrovni stagnuje. Určitý vzestup v poslední době je z hlediska zemědělské výroby zatím velmi krátké období, které neumožňuje plně ocenit míru stabilizace nebo založených trendů dalšího rozvoje, zejména proto, že věková a kvalifikační struktura rozhodujícího výrobního činitele - člověka nezaznamenává dosud dostatečné kvalitativní změny.

Tyto skutečnosti nepopírají vzestup účinnosti práce, projevující se v uplynulém vývoji v prudkém vzestupu produktivity práce v zemědělství, která je výrazem podstatných změn v technické vybavenosti a sociálně ekonomické struktuře v uplynulých letech výstavby socialismu. Z hlediska perspektivního intenzivního rozvoje zemědělství, z hlediska vytváření relativně společensky rovných pracovních podmínek lidí a také z hlediska relativně rovných podmínek rozvoje člověka v různých oblastech společenské práce a celkového vědeckého a technického pokroku je problém československého zemědělství největším problémem ve srovnání se všemi srovnatelnými zeměmi.

Tempo společenského pokroku dnes více než kdykoli v předcházející době vyžaduje vytváření realistického modelu budoucího vývoje vzdělanostních a kvalifikačních struktur jako předpokladu cílevědomých společenských zásahů do vývojového procesu. Naše statistická šetření však pouze minimálně zachycují údaje potřebné k plné charakteristice kvalifikační a vzdělanostní struktury, takže ji můžeme sledovat jenom v nejzákladnějších kategoriích.

POROVNÁNÍ STRUKTURY ODBORNÍKŮ PRACUJÍCÍCH V ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBĚ S NĚKTERÝMI SOCIALISTICKÝMI ZEMĚMI

Údaje o počtu lidí s určitým stupněm vzdělání v porovnání s předními státy světa by opravňovaly k velmi optimistickým závěrům, zejména pokud jde o podíl vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných lidí na počet obyvatel. Avšak skutečnost, že Československo má vysoký podíl zaměstnanosti poskytuje zcela odlišný pohled a zdaleka neopravňuje k optimistickým závěrům o podílu určitých kvalifikačních skupin, zejména absolventů vysokých škol, na počtu pracujících. To je patrné zejména ve výrobních organizacích.

Počet odborníků pracujících v socialistickém sektoru národního hospodářství (bez JZD) vzrostl v desetiletí 1953—1963 o 124,3 % (ze 420 959 na 944 202 osob). Za stejné období vzrostl počet absolventů vysokých škol pracujících v národním

hospodářství o 113,3 % (z 84 893 na 181 041) a absolventů středních odborných škol o 127,1 % (z 336 066 na 763 161 osob).

Viceméně systematický přírůstek podílu odborníků na počtu pracovníků v národním hospodářství svědčí o stálém růstu tohoto podílu na tisíc pracovníků. Sám o sobě však nevyjadřuje vztah skutečné potřeby odborníků v národním hospodářství a jejího nasycení. Výhledové plány o vzestupu podílu odborníků v národním hospodářství, které byly vypracovány v uplynulých letech, vycházejí v podstatě z extrapolace potřeb z daného stavu. Vytvářely se víceméně na základě odhadu než na základě exaktnějších metod zkoumání skutečných potřeb odborníků v našem národním hospodářství. Stav kvalifikační struktury nelze tedy exaktně posoudit a vyvodit z reálných potřeb práce na základě analýzy práce. Určité možnosti posouzení stavu odborníků v našem národním hospodářství a nejen národním hospodářství umožňuje komparace jejich podílu k počtu pracujících s některými jinými zeměmi.

Oficiální mezinárodní statistiky však ve skutečnosti sledují v podstatě pouze počty absolventů škol a ne již jejich zařazení ve skutečné pracovní činnosti, čímž je omezena i možnost posoudit tyto relace s většinou států. Srovnatelné údaje o vývoji struktury odborníků v některých socialistických zemích jsou zjišťovány převážně až od r. 1959.

Porovnáním tempa vývoje odborníků pracujících celkem v národním hospodářství se ukazuje, že v ČSSR je jejich přírůstek nižší než v takových průmyslových zemích jako je SSSR a NDR. To je patrné zejména v indexu 1955/1963, podle něhož je tempo jejich přírůstu v ČSSR pomalejší proti SSSR o 15,3 a proti NDR o 32,3 bodů. Ještě výraznější je rozdíl přírůstu odborníků s vysokoškolským vzděláním ve srovnání s uvedenými zeměmi.

I když za období 1959—1963 se tento poměr podstatně změnil ve prospěch ČSSR, je ve srovnání s SSSR pomalejší o 1,4, ale ve srovnání s NDR o 32,1 bodů. Ještě výraznější je rozdíl tempa ve srovnání odborníků s vysokoškolským vzděláním s některými zeměmi RVHP. V porovnání s Bulharskem jsme tempo přírůstu v letech 1959—1963 v podstatě vyrovnali. V porovnání s vyspělými průmyslovými zeměmi, jako je SSSR a NDR, je však přírůstek vysokoškolských odborníků podstatně pomalejší. Proti SSSR je za leta 1955—1963 pomalejší o 18,9, proti NDR o 68,6 bodů. V období 1959—1963 je proti SSSR pomalejší o 10,1 a proti NDR o 39,2 bodů. I když se tempo přírůstu vysokoškolských odborníků v ČSSR od r. 1959 zrychlilo, přesto je stále pomalejší než v těchto průmyslových zemích.

Jinak vyznívá srovnání odborníků se středoškolským vzděláním. Za období 1955—1963 bylo v ČSSR tempo přírůstu proti NDR o 18 bodů pomalejší, proti SSSR o 8,5 bodů. Avšak v období 1959—1963 se v ČSSR proti SSSR tempo přírůstu středoškoláků zvýšilo o 1,5, proti NDR bylo pomalejší o 30,3 bodů.

Odlišné tempo vývoje odborníků absolventů vysokých a středních škol, podstatně ovlivnilo vnitřní strukturu odborníků v národním hospodářství v ČSSR ve prospěch středoškoláků a vedlo k tomu, že podíl vysokoškoláků se v této struktuře neustále relativně zmenšuje. V porovnání se zeměmi RVHP se ukazují tyto tendence: v Polsku v r. 1959 byl tento poměr 35,3 % středoškoláků, 64,7 % vysokoškoláků. V Rumunsku v r. 1961 byl tento poměr 32,9 % středoškoláků, 67,1 % vysokoškoláků. V Bulharsku v r. 1963 byl podíl vysokoškoláků 34,8 % a podíl středoškoláků 65,2 %; v NDR v témže roce 35,2 % vysokoškoláků a 64,8 % středoškoláků a v SSSR byl v témže roce poměr 40,9 % vysokoškoláků a 59,1 % středoškoláků. V ČSSR se v r. 1963 jeví tento poměr 18,8 % vysokoškoláků k 81,2 % středoškoláků (včetně středního odborného vzdělání), bez středního

odborného vzdělání - tedy evidujeme-li pouze úplné středoškolské vzdělání - se v témže roce jeví v národním hospodářství uváděný poměr takto: 28,6 % vysokoškoláků a 71,4 % středoškoláků.

Zkoumáme-li vývoj této relace v delší časové řadě, pak se ukazuje, že v zemích RVHP se struktura tohoto poměru vyvíjí celkem rovnoměrně, zatímco v ČSSR výrazně klesá podíl vysokoškoláků. Tato struktura by za určitých okolností nemusela být pro ČSSR nepříznivá. Její váha však vyniká v podílu uvedených kategorií vzdělání na počtu pracovníků národního hospodářství.

Není sporu o tom, že vzdělanostní struktura odborníků výrazně ovlivňuje celkovou kvalifikační strukturu a její vývoj. Při porovnání dlouhodobějších trendů (za období 9 let) výrazně ukazuje zvláštnosti vzdělanostní struktury v ČSSR vzhledem k počtu pracujících. V celé této časové řadě má ČSSR největší podíl odborníků na 1000 pracovníků v socialistickém sektoru národního hospodářství. Avšak zároveň v celé této časové řadě ČSSR výrazně zaostává za ostatními zeměmi RVHP v počtu vysokoškoláků na 1000 pracovníků. Zatímco rozdíl mezi ČSSR a NDR činil v r. 1960 12 vysokoškoláků na 1000 pracovníků ve prospěch ČSSR, v r. 1963 již jen 6 vysokoškolsky vzdělaných odborníků. Ze srovnání tohoto tempa vyplývá, že v současné době ČSSR je zhruba na úrovni NDR nebo pod úrovní NDR.

Vzhledem k podílu odborníků na 1000 obyvatel v produktivním věku vyplývá ze srovnání se zeměmi RVHP, že ČSSR je v podstatě středoškolskou zemí. Totéž se týká i podílu odborníků na 1000 obyvatel v uvedeném srovnání. Rychlejší růst počtu a tím i podílu absolventů středních škol v této struktuře je ovlivněn i tendencí k postupnému zavedení úplného středního vzdělání. Vysoký podíl středoškoláků může při jejich racionálním využití ve vztahu potřeb práce a jejich schopností přispívat podstatnou měrou ke společenskému rozvoji. Avšak z hlediska potřeb vývoje a kvalitativní přestavby struktury tradičně průmyslové země jako je ČSSR, v etapě nastupující vědeckotechnické revoluce nemůže tato sociální skupina, byť i početně velmi silně zastoupená, nahradit úroveň tvořivých schopností vysokoškolsky vzdělaných odborníků.

Z porovnání trendu vývoje i počtu vysokoškolsky vzdělaných odborníků na počet obyvatel vyplývá, že v ČSSR se proti ostatním zemím RVHP právě u této sociální skupiny projevují určité rysy stagnace. V poměru k veškerému obyvatelstvu i k obyvatelstvu produktivnímu značně zaostává za SSSR. V tomto poměru k ostatním státům RVHP jsme s nimi víceméně na stejné úrovni.

Ze srovnání těchto kategorií pracovníků vyplývá i to, že kvalifikační struktura ČSSR za uplynulá léta prodělala zvláštní vývoj, zobrazují se v ní vlivy extenzivního vývoje země a s ním spjaté stagnace technické a ekonomické úrovně i úrovně řídicích procesů. Koncepce extenzivního rozvoje se podle těchto srovnání projevuje v podcenění skupiny vysokoškoláků. Jako celostátní ukaz nutně ovlivňuje kvalifikační strukturu ve všech nebo ve většině odvětví. Pomalejší růst této kategorie i trend jejího poklesu v poměru ke kategoriím odborníků, absolventů středních škol, vyvolává otázku, zda extrapolaci potřeb vývoje kvalifikační a vzdělanostní struktury k dané technické a ekonomické bázi je možno v této etapě zajistit cílevědomý přístup k takové úrovni, jakou vytváří tempo vědeckotechnického pokroku v průmyslově vyspělých zemích. Problémy naší společnosti, výrazně se projevující zejména ve výrobě od r. 1960, kladou vysoké nároky právě na nejvyšší úroveň cílevědomého přístupu k jejich řešení, na rozvoj politických, technických i ekonomických a ostatních vědních disciplín, na vědeckou úroveň řízení, na úroveň aplikace vědy do praxe, čili zvládnutí nejširších soustav vazeb, které lze ovládnout jen na nejvyšší úrovni poznání jedinců a celých pracovních kolektivů.

Ještě vážnější problémy z hlediska zkoumání vzdělanostní struktury v porovnání s členskými státy RVHP se objevují v zemědělství. V porovnání se zeměmi RVHP a srovnání vzdělanostní struktury v zemědělství ČSSR vyplývají tyto relace:

V zemích, v nichž stupeň zespolečenštění zemědělství je zhruba na stejné úrovni, to je v Bulharsku, Rumunsku, SSSR a ČSSR, je československé zemědělství v r. 1963 podílem vysokoškolských odborníků za Bulharskem a Rumunskem, a to v poměru 8,6 : 5,3 : 3,9. Následkem relativního poklesu vysokoškolsky vzdělaných zemědělských odborníků v SSSR jsme v letech 1959—1963 v procentuálním poměru nepatrně předstihli SSSR. Zatímco NDR má ještě poměrně rozvinutý soukromý sektor v zemědělství, je v r. 1963 procentuálním poměrem vysokoškolsky vzdělaných odborníků velmi těsně za Československem. Přitom tempo procentuálního přírůstku za uplynulé období vyjadřuje v NDR 0,5 %, zatímco v ČSSR 0,1 %.

Přes celkový vysoký počet a tempo vývoje kategorie středoškolských odborníků bylo československé zemědělství v r. 1963 za NDR a Bulharskem procentuálním poměrem 7,7 : 6,7 : 6,4. A opět jen nepatrně, následkem relativního poklesu počtu středoškolských odborníků v SSSR, předstihlo v uplynulém období SSSR, přičemž tato kategorie zaujímá v ČSSR téměř dvojnásobný podíl proti většině zemí RVHP v průmyslu.

Tyto relace jsou podnětem k zamyšlení nad hloubkou zaostávání úrovně lidí, jejich vzdělanostní struktury v československém zemědělství nejen v porovnání se zeměmi RVHP, ale i v porovnání vzdělanostní struktury v zemědělství a v průmyslu ČSSR.

V souvislosti s tím, že ČSSR je středoškolskými odborníky vybavena nejlépe ze všech členských zemí RVHP, je srovnání jejich počtu a podílu ve vzdělanostní struktuře zemědělství předpokladem závěru, že v ČSSR v uplynulých letech došlo k podcenění funkce kvalifikační struktury podle dosaženého školního vzdělání pro zemědělskou práci a tím i k podcenění vlivu této struktury na plnění potřeb složité práce, na ovlivnění kultury práce, produktivity práce, a tím i možnosti rozvoje samého zemědělství. Obdobný problém se objevuje i v odvětví „věda a vědecké služby“, v němž v zemích RVHP podíl vysokoškolsky vzdělaných odborníků tvoří přibližně $\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$ všech odborníků, zatímco v ČSSR tento podíl nedosahuje ani poloviny.

Z porovnání úrovně vzdělání k počtu obyvatelstva lze konstatovat, že v uplynulém vývoji byly v Československu vytvářeny předpoklady pro vzestup úrovně pracovní tvůrčí aktivity v rozvoji člověka. Při srovnání tvorby těchto předpokladů se zeměmi RVHP nebyl však tento vzestup nijak mimořádný. V mnoha aspektech se lišil následkem odlišného historického vývoje, odlišných tradic a zvláštností v jednotlivých zemích od ostatních zemí RVHP. Nejvýrazněji se lišil v následujících přeměnách vzdělanostní struktury odborníků:

1. V tempu růstu kvalifikovaných skupin vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných odborníků.

2. Celkově pomaleji se měnila kvalifikační struktura podle dosaženého odborného vzdělání v zemědělství, zejména v souvislosti s nízkým podílem vysokoškolsky vzdělaných odborníků. Z hlediska rozvoje kvalitativní úrovně zemědělství samého pak tento vývoj vzdělanostní struktury odpovídá zaostávání československého zemědělství za potřebami země.

3. Řada empirických údajů, zejména porovnání počtu absolventů středních a vysokých škol s realizací jejich vzdělání v odpovídajícím pracovním zařazení, svědčí i o dequalifikaci značné části těchto vzdělanostních skupin. Dochází k ní tím, že svoje vzdělání neupevňují a dále nerozvíjejí v takovém druhu a úrovni

práce, která odpovídá oboru a dosaženému stupni jejich vzdělání. Četná srovnání dokazují, že jde ve velké míře o odborníky vychované socialistickou školou.

Jestliže porovnání vzdělanostní struktury ČSSR s počtem obyvatel opravňuje ve světovém srovnání k velmi optimistickým závěrům, pak porovnání vzdělanostní struktury československého obyvatelstva s počtem pracujících a se skutečnou realizací této vzdělanostní struktury v základních, především výrobních odvětvích a zejména v zemědělství naznačují, že současně s řešením problémů rozvoje vzdělání v systému školství je nutno velmi naléhavě řešit otázku fungování sociálních mechanismů, zejména v zemědělství tak, aby působily k realizaci v praxi poměrně vysoce rozvinuté vzdělanostní struktury v ČSSR.

Literatura

- BLÁHA A., 1924, Sociologie sedláka a dělníka. Praha.
KADLEC J., SOUČKOVÁ J., 1964, Třídění prací v zemědělství. Závěrečná zpráva výzkumného úkolu č. S XV. 4. 4. 6/1963, VÚZE, Praha.
KOCURA P., 1965, Sociologicko-ekonomický průzkum JZD. I. a II. díl, MZLH.
MATĚJKO A., 1961, Sociologia zakladu pracy. Warszawa.
OSER J., 1959, Must men starve? Moskva.
ZÁBRAHOVÁ L., 1968, Přístup ke zkoumání zvláštností kvalifikační struktury zemědělství. Kandid. disert. práce, KVKŠČ, Praha.
ZÁTOPEK J., 1964, Vývoj zemědělství v zemích EHS. Praha.
Pracovní síly v zemědělství. Zprávy a rozborů ÚKLKS, 1963.
Problémy pracovních sil v zemědělství, MZLH, 1966.
Příprava mládeže pro zemědělství. Průzkum Středočeského KNV, 1965.
Reprodukce kvalifikovaných pracovních sil. ÚKLKS. Zprávy a rozborů, 1965.
Sčítání lidu v roce 1950 a 1961. ÚKLKS, Praha.
Selskoje chozjajstvo kapitalističeskich stran. Statistický sborník, Moskva, 1959.
Soupis osob trvale činných v zemědělství podle věkových kategorií. Československá statistika, skup. B, 1966.
Ukazatele hospodářského vývoje v zahraničí. Praha, 1964.
Yearbook of Food and Agricultural Statistics 1953. 7, I, Rome 1954.
Zprávy o plnění usnesení ÚV KSČ a vlády z roku 1963 „O zabezpečení výchovy kvalifikovaných pracovníků pro zemědělství v období do roku 1970“. MŠK, 1965.
Zpráva z prověrky příčin nedostatečné vybavenosti, provozuschopnosti a využívání zemědělské techniky na úseku rostlinné výroby, ÚKLKS, 1964.

Došlo dne 17. 3. 1969

The Problems of the Skills of Agricultural Workers

The problems of the skills of Czechoslovak agricultural workers should be solved prior to all other questions connected with the general problem of the further development of agriculture. The reason is that Czechoslovak agriculture has considerably lagged behind industry, due to the particular characteristics of the historical development of the two basic branches of production both in pre-war and post-war Czechoslovakia. Another reason is the fact that, in comparison with comparable countries, Czechoslovak agriculture was the last to reach its pre-war level (in 1960). The other reasons are the very unsatisfactory age, education, and qualification structures of agricultural workers. The above reasons make the problem of the development of man appear as the decisive subjective factor.

In comparison with the countries of COMECON, the proportion of Czechoslovak agricultural university and secondary school graduates in each 1000 workers lags behind the education level in all other COMECON countries.

Adresa autora:

Ing. Ludoslava Z á b r a h o v á, CSc., KVKŠČ, Praha 2, Klimentůva 29.
